

in preoblikuje tudi v Evropi '92, je svet, ki *terja, zahteva, hoče*. Zato tudi toliko socialnega nemira, nasilja, celo vojnih spopadov v državah, v katerih jih še včeraj ne bi pričakovali.

Da me ne bi kdo narobe razumel in me morda imel celo za krivega preroka: verjamem v literaturo, ki ji tudi v sedanjih razmerah uspeva ostajati zunaj identitetne stiske naroda in je morda prav zato njegova najbolj avtentična podoba. Le da ta literatura, čeprav najbolj vredna, ne reflektira dnevnih stisk in dilem družbe, zato je tudi njena socialna moč v tekočem dogajanju, v tako imenovanem vsakokratnem »sedanjem zgodovinskem trenutku«, manj opazna, manj vplivna, če o njeni socialni ali politični moči sploh lahko govorimo. In prav je, da ravno taki literaturi, njenemu pomenu in smislu namenimo tudi na takih srečanjih, kot je ta tržaški kulturniški kongres dežel Heksagonale, največjo pozornost.

Morda, če ne celo predvsem zato, ker sebi in drugim dokazujemo, da marsikaj, kar je danes marginalno, utegne biti že jutri središčno. Heksagonala se najbrž ne vrašča v novo Evropo s kako posebno, globljo kulturo, ki naj bi pritegnila pozornost in spoštovanje Zahoda, ampak kot skupnost narodov, ki ustvarjajo kulturo različnosti. In prav v tem, v nacionalni in širši, nadnacionalni identiteti, ki raste iz različnosti in si prizadeva za sožitje v razlikah, je možnost in eden od velikih smislov našega kulturnega, nacionalnega in političnega prostora. Zato tudi verjamem, da se naša sedanja sla po evropeizaciji ne bo potešila v prevzemanju že obstoječega na Zahodu, ampak se bo prej ali slej pokazala kot nova identiteta, identiteta narodov in ljudi, ki strastno iščejo svoj obraz v razmerah, v katerih smo ta trenutek bolj njihove žrtve kot dejavni akterji.

Sem torej velik optimist: vidim črno in sanjam zeleno.

Alternative sožitja med dvema narodoma in njihovi odsevi v obmejni književnosti

Atilij
Rakar

v srednjeevropskem prostoru, prepređenem z gosto mrežo mejá, prihaja na prenekaterem mestu do posebno tesnih oblik sožitja med narodi, ki ta prostor naseljujejo, saj se državne meje v tem delu sveta malokje prekrivajo z etničnimi. Nadvse zgovoren primer daje v tem pogledu bližnja Slovenija, ki so je same meje: vse njene dežele, razen ljubljanske in celjske kotline, se raztezajo ob mejah in marsikod gravitirajo na središča, ki so zunaj države, tako da živijo Slovenci kot manjšine v vseh sosednjih državah, a vprašanje manjšin poznajo vsi srednjeevropski narodi. Če si želimo pobliže ogledati, kakim alternativam so izpostavljeni odnosi med narodi, ki jim je sojeno, da živijo skupaj, ni niti potrebno, da hodimo odtod; dovolj je, da se ozremo po nekaterih prizorih iz življenja mesta, ki prireja to srečanje. Trst nudi v svoji zgodovini naravnost paradigmatične situacije sožitja narodnostnih skupnosti in jezikov.

Tržaška književnost pa, tudi če se omejimo na njen italijanski del, daje dovolj pričevanj o situacijah, ki jih prinaša tako sožitje, in o alternativah, ki jih te postavljajo.

Ko je Alberto Spaini razmišljal o narodnostni identiteti Trsta, je zapisal: »Od desetih Tržčanov je devet potomcev priseljencev, vsi pa se že imajo za Italijane ter čutijo goreče in ljubosumno svojo pripadnost italijanstvu. Le s Slovenci je drugače. Ti niso prišli od nikoder. Nekega lepega dne so se Tržčani (...) zavedeli, da jih imajo ob sebi, so z njimi pomešani v življenju mesta in često bivajo z njimi v istih ulicah, v istih hišah.« Tukaj, skratka, zaključuje avtor *Tržaškega avtoportreta*, »italijanski in slovenski živelj živita drug ob drugem, dihata isti zrak. Kako to, da nekega dne odkrijeta, da sta si sovražnika?« V navedenih stavkih je kaj nazorno podan položaj dveh narodnosti, ujetih v sožitje, ki ne dopušča ločitve. Nedvoumna je tudi avtorjeva opredelitev do »odkritja«, do katerega sta dva naroda prišla, potem ko sta stoletja žvela složno drug ob drugem.

Gre za položaj, ki je zares svojevrsten. Tu ne bi bilo mogoče razmišljati tako, kot je modroval nemški humanist Celtis, ko je hvalil previdnost narave, da je ločila Nemce od Italijanov z alpskimi gorami, »segajočimi do neba«. In povsem drugače tudi razmišlja Celtisov sodobnik, Tržčan Pietro Bonomo, ko piše: »Mesto Trst (...) spričo pristanišča, ki je v zalivu Jadranskega morja in iz katerega trgovci neprestano plujejo v Benetke, v Ravenno, v Anconsko Marko, v Abruzzo in v Apulio v neapeljskem kraljestvu (...) upravičeno lahko imenujemo luko Krasa, Kranjske, Štajerske in Avstrije.« V luči take postavke ni težko razumeti izrazov posebne naklonjenosti, ki jo je ugledni dvorski dostojanstvenik kazal do slovenskih humanistov, s katerimi se je seznanil na Dunaju, in ni težko razumeti zgodovinske vloge, ki jo je Bonomo odigral kot učitelj in duhovni vodnik očeta slovenske knjige, ko se je vrnil v rodno mesto in postal tržaški škof.

V spomিনিh na velikega učitelja, ki jih obuja Trubar, zasluži posebno pozornost pričevanje, da je Bonomo pri razlagi Vergila, Erazma in Kalvina uporabljal poleg italijanščine tudi nemščino in slovenščino. Mar ni s tem ugledni humanist že inavguriral smer, ki jo je Slataper imel poimenovati »prava tržaška tradicija«. Slataper je sicer imel v mislih novejšo obdobje tržaške zgodovine, a v Bonomovi viziji mesta »v zalivu Jadranskega morja« so možnosti luke, ob kateri je potem zrastel tržaški emporij, že nakazane, kot smo se lahko prepričali.

Z ustanovitvijo svobodnega pristanišča in navalom priseljencev z vseh vetrov se kaj kmalu spremeni tudi etnična podoba Trsta. Skupnosti, ki jih ti oblikujejo, dajejo pristaniškemu mestu izrazito kozmopolitsko podobo; ta spričo svoje slikovitosti ne more ostati nezapažena, vsaj dokler »se vse družine držijo običajev dežele, od koder so prišle«, kot beremo v eni od prvih številk tržaškega glasila *La Favilla*, ki je začelo izhajati leta 1836. Tako se avtor istega članka najbolj zabava, ko opisuje mestni trg, kjer poleg »urnih, živahnih in brhkkih branjev« iz okoliških krajev »vidiš roj služkinj, kuharic, gospodinjskih pomočnic in polgospa, ki z jerbasom v roki nakupujejo (...) in v tej gneči po obrazih in po oblekah lahko prepoznaš Kranjce, Korošice, Nemce, Belgijke, Francozinje, Egipčanke, Grkinje.« Ob opisu očividca iz osemnajstega stoletja se nehote spomnimo strani iz zadnjega Cergolyevega romana, kjer nastopa Lavater, avtor znane knjige o fiziognomijah, ko mu nekdo svetuje, naj gre v Trst, češ da je to mesto najbolj pripraven kraj za raziskavo take vrste. A pisano podobo kozmopolitskega

Trsta si lahko predstavljamo, ne da bi se za to morali zatekati k beletristiki. Lahko ostanemo pri dokumentih časa. Kaj zgovoren vir predstavljajo v tem pogledu sodni akti, ki se nanašajo na umor Winckelmanna. Ta sodni postopek je iz leta 1768, v njem nastopajo kot priče štirje Furlani, dva Istrana, Kraševci, Kranjec, Korošec, Madžar, Švicar, Genovčan, Livornčan in pet Tržačanov.

Prišleki oblikujejo skupnosti, v katerih najdejo zatočišče tudi novi priseljenci, tako se tu ohranjajo tradicije posameznih kultur. Zato ne prese- neča, da Trst ohranja kozmopolitsko podobo še v devetnajstem stoletju, pri tem pa kajpak izstopa »trojica narodov, ki se na tem koncu Evrope stikajo«, kot beremo v eni od številč Faville, ki je izhajala od 1836 do 1846 in je bila vseskozi pozorna na narodnostni sestav naglo rastočega mesta. Glede jezi- kovnega vprašanja je pomembna ugotovitev, ki jo prinaša zadnja številka tega lista. V članku, s katerim se v imenu Faville poslavlja od bralcev Francesco dall'Ongaro, beremo: »Pisec teh vrstic se spominja, da ga je pred sedmimi leti v pogovoru nekdo vprašal, ali je Trst mogoče imeti za italijan- sko mesto ali ne. Na njegov pritrdilni odgovor so se mu vsi zasmejali v obraz; danes bi se najbrž smejali tistemu, ki bi zastavil tako vprašanje.«

V mestu, ki je naglo raslo ob svobodnem pristanišču, se je v resnici kaj kmalu pokazalo, katera govorica je imela prevladati. Tega privilegija ni moglo biti deležno avtohtono furlansko narečje, ki so ga govorili v starem Trstu, a je izumrlo že konec dvajsetih let devetnajstega stoletja, pač pa se je koj znašel v prestižnem položaju beneški dialekt. Ta je kot lingua franca jadranskih pristanišč z lahkoto preglasil druge govorice. Tako se je začela nezadržna asimilacija, spričo katerega Italijani radi označujejo Trst kot »crogiuolo di razze«, talilnik narodov in jezikov. Prevladajočemu jeziku se je težko upirati, še posebno, kadar gre povrh za poslovni jezik. Med vezmi, ki so družile priseljence v različnih skupnostih, je bil gotovo tudi jezik, a v diaspori je težko ohraniti skozi več generacij jezik prednikov. Vsi so pripisovali večjo odpornost nemščini, a kljub zaščiti, ki jo je uživala kot državni jezik, niti nemščina ni kazala sposobnosti, da bi se dalj upirala asimilaciji. Uspešno se lahko brani in preživi najhujše preizkušnje le jezik, ki je zakoreninjen v domačih tleh in ima oporo v narodnostno kompaktnem zaledju: v Trstu je uspešno prestala vse preizkušnje in kljubovala vsem pritiskom le slovenščina. Samo Slovencem je uspelo, pa čeprav ne brez osipa in velikih izgub, preživeti in ohraniti narodnostno identiteto v asimilaciji, ki se je stopnjevala.

Ta proces se je začel, še preden se je sloj trgovcev politično osvestil in se je nacionalna zavest začela prebujati pri izobražencih, prešel je v akcijo nepredvidljivih razsežnosti, ko ga je z vsemi razpoložljivimi sredstvi začela forsirati iredenta. Tedaj je v nekaj desetletjih »zajel, vsrkal, popolnoma poitalijančil na tisoče odraslih in na desettisoče otrok«, kot piše Ruggero Fauro, ki gotovo tega ne obžaluje. In tako zastavljena raznarodovalna akcija se ne omejuje na Trst, temveč divja vzdolž cele italijansko-slovenske etnične črte. Cilj italijanskih nacionalistov je doseči tako imenovano »naravno mejo«, to pa postavljajo v samo osrčje slovenskega narodnostnega prostora.

Ta akcija naj bi bila potekala v znamenju gesla: »Bodi Italijan in uveljavljaj italijanstvo v svojem okolju«, piše Fauro ter nadaljuje: »V veli- kem in zanosnem podvigu ni bilo niti ure predaha za lepoto. Vse je šlo

prenaglo. Drugod so se narodi zlivali po stoletnih preobrazbah, ki so potekale harmonično in so ustvarile nove, še sijajnejše oblike.

V Trstu se je vse zgodilo v nekaj letih. Če hočete v naglici napraviti zid iz človeških kipov, ste prisiljeni odbijati ude in obtolči obraze, tako da ti izgubijo vse svoje poteze.

V prvih desetletjih svojega življenja nismo imeli časa, da bi bili Italijani tudi po duši, preveč napora nas je stalo že samo to, da smo bili Italijani.«

Razmišljanje Ruggera Faura, ki se v svoji apologiji iredentizma ne zateka k evfemizmu, nudi zadosti prepričljiv odgovor na vprašanje, iz katerega smo izšli. Trst, kjer so osemindesetega, v letu pomladi narodov, navdušeno peli himno ustavi in cesarju, ki se je začel z besedami:

O bratje različnih jezikov,
a složni v mislih in čustvih,

se v nekaj letih spremeni v prizorišče nacionalnih bojev in postane naposled pravi »pekel«, kot toži pesnik Umberto Saba. Naroda, ki naj bi si tu podala roko, kot so še mislili Tommaseo, dall'Ongaro in Cattaneo, ta dva sosedu, ki sta stoletja živela v slogi, »odkrijeta«, da sta si nepomirljiva sovražnika.

Ni tukaj mesto, da bi naštevati norosti, ki jih je prineslo to žalostno odkritje. Naj spomnimo le na nekatere podobe novih odnosov.

Iredentisti so v znamenju že navedenega gesla »Bodi Italijan in uveljavljaj italijanstvo v svojem okolju« postopali povsod korenito. Lotili so se celo jezika. Beneško narečje se je po mnenju nacionalistov v stiku z drugimi govoricami le preveč spridilo, očistiti ga je bilo treba zlasti slovenizmov. Tako beremo v neprevedljivi pesmi iz začetka devetdesetih let:

Adio Geris, adio mlèkerza e flica.
Adio klanfer e Pek, smètina e cluca,
Sinter, stàierza, klanz no fè piú crica:
La »Lega Nazional« tuti ve cuca
E de rabiada tuti quanti in bloc
La ve buta nel fango del patoc.

V skladu s takim odnosom do žive govorice je bil purizem, ki so ga Tržčani gojili do smešnosti v rabi knjižnega jezika. Zato ni težko razumeti nelagodja, o katerem toži pisec kot Svevo, ki se mora v takem okolju prebijati do avtentičnega izraza, kot ni težko razumeti, zakaj Trst Sveva odklanja, vse dokler ga cel svet ne prizna. Gre vsekakor za situacijo, ki je specifična tudi z jezikovnega vidika, kot opozarja Slataper v znanih *Tržaških pismih*.

Toda povprečnega malomeščana taka vprašanja ne vznemirjajo; niti čuti jih ne. Njemu je predvsem do socialne promocije. Tudi v političnem odločanju ga privlačijo predvsem alternative, ki mu dajejo potrditev njegove superiornosti. Kaj zgovoren primer za osvetlitev take naravnosti in njenih implikacij v okolju, v katerem narodnostna in razredna nasprotja v prenekatem pogledu sovpadajo, nudi advokat žid Felice Venezian. Ta se je najprej dal krstiti, nato je stopil v frimasonsko ložo in postal eden najvidnejših voditeljev tržaškega iredentizma. Ko je v Avstriji postalo aktualno vprašanje o uvedbi splošne volilne pravice, je Venezian v tem videl »izenachenje ras« in takole rezoniral: »Nadvse skromen in ponižen sem, celo poslednji od Italijanov, ki živijo v tej občini, vendar, pri Bogu, dajte,

poskusite izenačiti *mene* s kakšnim Pischianzem ali Gherdolom iz okolice! Če je res, da je Bog z nepremagljivimi mejami gorá in morja začrtal različne domovine, je prav tako opredelil različne rase z nespremenljivimi možganskimi značilnostmi, ki se prenašajo iz roda v rod. In vlada ne bo mogla nikoli doseči izenačitve, o kateri sanja, pa naj si še tako prizadeva žaliti civilizacijo na račun tistih, ki so še daleč od tega, da bi bili civilizirani.«

Ob postavljanstvu, kot je Venezianovo, nas lahko obidejo kaj različni občutki. Ko bi lahko odmislili čas, ki nas loči od tega izpada, bi nam šlo morda celo na smeh; spričo asociacij, ki se vsiljujejo, ko to beremo, pa se lahko samo zamislimo. Fausta Cialente, ki dobro pozna tržaško stvarnost in jo tako verno kaže v romanu *Štiri dekleta Wieselberger*, upravičeno komentira: »Strahote rasizma so bile takrat še daleč, nekaj rodov je moralo še dozoreti, se postarati in umreti, toda podobni izzivalni govori z Bogom, ki ga je klical za pričo prostozidar, pa tisti nedoločni predmussolinijevski ton – vse to je pričalo ne samo o neverjetni strpnosti avstro-ogrske vlade, temveč je bilo že zora rasizma, ki je mnogo pozneje v žalostno prosluli rižarni San Sabba in njenih krematorijih pokončal na tisoče Judov, h katerim je spadal tudi »nadvse skromni« Venezian (ki je na svojo srečo umrl že leta 1908), pa potem na tisoče Italijanov, tako Judov kot katoličanov, in Slovencev in Hrvatov (...).«

Razloge, v imenu katerih se Felice Venezian upira misli, da bi ga kdo enačil s kakim Slovincem, bi težko spravili v sklad s tradicijo italijanskega risorgimenta, na katero so se tržaški iredentisti sklicevali ob vsaki priliki. Vendar bi se motili, če bi mislili, da gre za osamljen izpad prenapetega. Navedeni govor izraža naravnost, ki je bila kaj značilna za pripadnika razreda, ki ga Venezian zastopa, razglša stališča, za katera je že dovezetna stranka, ki jo ta vodi. V navedenih stavkih res že čutiš priokus žalostnih časov, ki se napovedujejo. Sodba, ki jo daje Fausta Cialente, ni prav nič pretirana; to dokazujejo tudi pričevanja iz drugega tabora. Naj spomnimo samo na slavospev Venezianu in dejavnosti njegove stranke, ki ga prinaša Tamarova *Zgodovina Trsta* iz leta 1924, kjer beremo med drugim: »Akcija zgodovinskega pomena, ki jo je vodila tržaška liberalno-nacionalna stranka, je bila močno podobna temu, kar je danes fašizem, tudi zato, ker je njen mlajši in bojevitejši del že tedaj izvajal akcijo, ki ji danes pravimo skvadrizem. Lahko rečemo: ta stranka je bila kljub navidezni demokratičnosti zasnovana strogo hierarhično, s svojo dejavnostjo pa je zares odigrala vlogo predhodnice fašizma.«

Če bi zasledovali potek tako zastavljene ideološke kampanje, ne bi bilo težko razložiti grozot, v katere so nacionalistične sile pahnile Trst in naredile iz njega pravcato bojišče grozot, za katere se ni mogoče sklicevati na patriotizem, kajti »patriotizem, nacionalizem in rasizem so si med sabo tako kot zdravje, nevroza in psihoza,« je zapisal Saba.

Z zgodovinskega vidika je vsekakor jasno, da je ideja nacionalnosti, ob kateri se je navdihoval italijanski risorgimento, z uveljavitvijo nacionalizma doživela nepredvidljiv preokret. Načelo spoštovanja svobode drugih narodov zamenjajo gesla, ki tudi eksplicitno pozivajo k osvajanju. Agresivnost »iredentizma brez romantike« izstopa v Tržaški publicistiki zlasti pri Fauru; ta piše: »Sanjariti o svobodi, medtem ko drugi sanjajo o imperiju, je ironija, ki ubija. Mi se borimo za naše mesto v življenju Italije in z Italijo za naše mesto v svetu. (...) Italija lahko vse doseže drugod, toda ključ za njeno ekspanzijo na Balkan in Bližnji vzhod ji daje samo Trst. (...) Nekateri so

sklenili, da mora imeti Trst vlogo trgovskega posrednika med narodi, ki ga obdajajo; (...), a so pozabili na aspiracije in na potrebe Italije. (...) Mi vržemo v obraz vsem, da sanjamo o imperiju. Hočemo osvajati: kaj nam mar nacionalne pravičnosti in mednarodnih moralnih konvencij. (...) Ves svet naj čuje novi glas vere, ki nas navdaja, novi izziv, ki ne dopušča oporekanja (...). Italija naj bo razsvetiteljica in gospodarica narodov, če ne, naj jo pogoltne morje.«

Fauro je kot vedno tudi to pot dosleden, a njegova doslednost ostaja vseskozi na deklarativni ravni: gre za »vero«, za »izziv, ki ne dopušča oporekanja«; in mu ni tuj le obzir do »nacionalne pravičnosti« in »moralnih konvencij«, tuja mu je tudi potreba po argumentiranju načel, ki jih razglašajo. Fauro se ne zateka k običajnemu repertoarju cenjenih laži, ki jih iredentisti širijo v Italiji, ostaja pa na retorični ravni, ki je značilna za nacionalistično publicistiko nasploh in opredeljuje njen nivo.

Na vse drugačnem nivoju je beseda mož, ki so si upali povzdigniti svoj glas proti norijam nacionalizma in so v imenu razuma in vesti razgalili mite, na katerih je temeljila iredentistična kampanja. Sem sodi v prvi vrsti Vivantejev *Jadranski iredentizem*, temeljno in še danes nepresezano delo o tržaškem nacionalnem vprašanju in o položaju Trsta nasploh. Sem sodijo pričevanja nekaterih drugih piscev, ki zavzemajo vrhunska mesta v literaturi. Scipio Slataper je že v *Tržaških pismih*, ki jih je objavljaval 1909 v florentinski reviji *La Voce*, naglašal, da »je treba premagati odpor in priznati, da je Trst italijanski drugače kot italijanska mesta.« Tri leta kasneje pa v članku z naslovom *Nacionalna in politična prihodnost Trsta* Slataper opozarja italijanske bralce, da »iredentistična propaganda temelji na dveh lažeh: na ekonomski in na nacionalni«, da »si v Trstu ni izmislila Slovencev avstrijska vlada in ti niso priseljenci od včeraj, ampak večinoma tu že enajst stoletij«, da »italijanska stran sicer ne more več računati na množično asimilacijo Slovencev, lahko pa živi z njimi, ki se borijo za osnove enakopravnosti«, da »je torej treba sprejeti pravo tržaško tradicijo (...) in doseči za obe narodnosti iste pravice.« Slataper se eksplisitno izreče za Vivantejevo ozioroma za Valussijevo in Tommaseovo alternativo rešitve tržaškega vprašanja, za »pravo tržaško tradicijo,« kot on temu pravi; v njegovi polemiki z nacionalisti pa še posebej izstopa zavest, da gre za boj proti laži. S podobno motivacijo je odklanjal nacionalizem tudi Kosovel, ko je v ob vse hujši preizkušnji ponavljal: »Nacionalizem je laž«.

Nacionalizem se ne more ponašati z nobenim od največjih predstavnikov tržaške kulture. Saba je že pred prvo svetovno vojno izrazil prizadetost ob narodnostnih konfliktech, v pesmi s sporočilom »Ti mesto sprave med italijanskim in slovenskim življenjem,« po drugi svetovni vojni pa je zapisal: »Leta 1948 bi se ti verzi, prevedeni v zakon, glasili: Kdorkoli z dejanji, spisi, z govori ščuva k narodnostnemu sovraštvu (zlasti Slovence proti Italijanom in Italijane proti Slovincem), bi ga takoj postavili ob zid in ustrelili, « kajti podžiganje narodnostne mržnje, poleg tega da je – kot smo videli – neskončno škodljivo, je tudi neskončno neumno.« Na moč jasno je izrazil svoj odnos do narodnostne nestrpnosti tudi Svevo, ko je z nekega potovanja pisal: »Če bi se moje potovanje moralo zavleči, bi ga raje podaljšal v Angliji kot v Franciji. V Franciji me kolosalno dolgočasijo s svojim šovinizmom.«

V enem od svojih prvih zapisov si Svevo zastavlja vprašanje: »Je Shakespeare sovražil Žide ali ne?« Odgovor, ki takoj sledi, je kljub navi-

dezni negotovosti apodiktichen: »Spričo superiornosti Shakespearjevega genija bi rekli, da ne.« Niti kontekst ni tak, da bi avtor lahko utemeljil svoje stališče, pa vendar nas prepriča: duh, ki je resnično superioren, ne more podleči psihozi antisemitizma. Ravno tako ne more podleči psihozi šovinizma duh, ki je superioren.

Nekatere tipološke lastnosti slovenske književnosti v Trstu

Marija
Pirjevec

Pisatelj Milan Kundera se kot zavzet zagovornik malih narodov v svojem eseju *Tragedija Srednje Evrope* sprašuje, kaj je pravzaprav majhen narod in nam prav tam ponuja svojo razlago: »Majhen narod je narod, katerega obstoj je lahko vsak trenutek vprašljiv; majhen narod lahko izgine in tega se zaveda. Francoz, Rus ali Anglež ni vaju vprašanj o samem obstoju svojega naroda. Njegova himna

poje o veličini in večnosti. Poljska himna pa se prične z verzom: »Poljska še ni umrla...«¹

Če veljajo te besede češkega pisatelja za Poljake in Čehe ter druge majhne srednjeevropske narode – pri tem je pridevnik majhen relativen – veljajo toliko bolj za Slovence, ki spadajo po številu med najmanjše v Evropi in ki so morali vse od naselitve v tem srednjeevropskem prostoru, stisnjenem med Alpami, Panonijo in Jadranom, trdovratno braniti svojo identiteto pred številčno močnejšimi in agresivnimi germanskimi, romanskimi in madžarskimi sosedi! Skratka, gre za narod »brez zgodovine«, ki se je skozi trinajst stoletij čudežno ohranil kljub nenehni ogroženosti prav zato, ker je znal oblikovati trden sistem gledanj in vrednot, v katerem imata jezik in kultura nedvomno primaren in posebej zavezujoč položaj: »... plamenica izobrazbe – pravi Endimian, junak zgodovinskega romana iz rimskih časov *V Sibilinem vetru*, enega najvidnejših piscev na sodobnem tržaškem literarnem Parnasu Alojza Rebule – postane enostavno sveta, kadar pride v roke nesvobodnemu«.²

Omenjena trditev je toliko bolj obvezujoča za »manjšinsko« skupnost, kakršna je npr. slovenska v Italiji, ki živi na obrobem, kulturno in jezikovno mešanem področju in je zato izpostavljena nenehnim notranjim in zunanjim pritiskom drugojezičnega vladajočega sistema. Meje, ki so se v tem stoletju ostro zarezale v slovensko narodno tkivo takoj po razpadu Avstro-Ogrske in ki so odrezale tretjino slovenske zemlje od osrednjega telesa, so prisilile slovenske prebivalce tržaške pokrajine, da so se soočali z drugačnimi družbenimi in političnimi strukturami, ki so se vtisnile v vse oblike njihovega duhovnega življenja, med katerimi je še najbolj izpostavljena prav literarna.

Zato lahko rečemo, da je v literarnih delih tržaških pisateljev mogoče odkriti, poleg nekaterih splošnih tipoloških lastnosti slovenske književno-

¹ M. Kundera, *Tragedija Srednje Evrope*, v knj. *Srednja Evropa*, Ljubljana 1991, s. 125.

² A. Rebula, *V Sibilinem vetru*, Ljubljana 1968, s. 108.